

ЯНА БЫЛА ПЕРШАЙ

Нарадзілася Марыя Андрэеўна Жыдовіч 19 кастрычніка 1906 г. у вёсцы Дукора Пухавіцкага раёна. У біяграфіі гэтай жанчыны-працаўніцы найчасцей сустракаецца слова *ўпершыню*. Яна была першай з чатырох дзяцей у сям'і, хто здолеў атрымаць вышэйшую адукацыю. Ужо ў 1930 г. пасля заканчэння Магілёўскага педагагічнага тэхнікума яна пачала педагагічную дзейнасць у Бярозаўскай СШ Хоцімскага раёна. Вучні і іх бацькі любілі і паважалі настаўніцу, але ёй не давала спакою жаданне вучыцца далей: у 1934 г. яна (ужо была замужам і мела двухгадовую дачку Іну) паступіла на філалагічны факультэт Мінскага вышэйшага педагагічнага інстытута. Гады вучобы прадвызначылі навуковы інтарэс будучай даследчыцы – гісторыя беларускай мовы. Марыя Жыдовіч выдатна закончыла інстытут і была рэкамендавана ў аспірантуру. За няпоўныя тры гады яна падрыхтавала дысертацыю па мове Супрасльскага летапісу і ў чэрвені перадала рукапіс навуковаму кіраўніку. Але пачалася вайна. Лёс закінуў М. Жыдовіч у Мардовію, дзе яна і закончыла аспірантуру Уральскага універсітэта. Дысертацыю давялося пісаць нанова, бо рукапіс і картатэка загінулі ў Мінску. Як толькі ў 1943 г. на станцыі Сходня пад Масквой запрацаваў Беларускі дзяржаўны універсітэт, Марыю Андрэеўну адклікалі ў распараджэнне рэктарата і прызначылі выкладчыкам беларускай мовы. З таго часу з БДУ была звязана ўся яе дзейнасць. У жніўні 1944 г. М. Жыдовіч абараніла кандыдацкую дысертацыю, з 1949 г. працавала дацэнтам кафедры беларускай мовы, чатыры гады (1951 – 1953) была дэканам філалагічнага факультэта, значны час па сумяшчальніцтве працавала ў Інстытуце мовы, літаратуры і мастацтва АН БССР.

Самы дасведчаны гісторык беларускага мовазнаўства Іван Германовіч выявіў усяго 19 навуковых публікацый Марыі Жыдовіч, першая з якіх (“Мова Супрасльскага летапісу”) хоць і была прачытана на сесіі Акадэміі навук у канцы 1945 г., аднак апублікавана толькі ў 1948 г. У творчай спадчыне даследчыцы мы не знойдзем ніводнай (!) так званай прахадной

працы. Літаральна кожны артыкул уносіў у лінгвістыку першаадкрыццё. Наватарскім стаў і навучальны дапаможнік для студэнтаў ВНУ “Нарысы па гісторыі беларускай мовы” (1957). У краіне яшчэ гаспадарылі памагатыя рэпрэсіўнага рэжыму, яшчэ трывожна было за лёс кожнага навукоўца, але Афанасій Бірала, Міхаіл Булахаў, Марыя Жыдовіч, Аркадзь Жураўскі, Марыя Карнеева-Петрулан, Варвара Крыўчык, Барыс Лапаў і Юзэфа Мацкевіч, фактычна першымі сярод усходніх славян, за выключна кароткі тэрмін стварылі працу, многія палажэнні якой прадвызначылі лёс і ход далейшых даследаванняў мовы беларускага народа. Пяру маладой даследчыцы належаць раздзелы “Уводзіны”, “Фанетыка” (акрамя параграфа “Аканне”) і “Назоўнік”. У 1957 г. выйшаў з друку і падручнік “Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы: Марфалогія”, дзе раздзелы “Часціны мовы” і “Назоўнік” распрацавала М. Жыдовіч. Літаральна праз год яна паспяхова абараніла доктарскую дысертацыю “Іменнае скланенне ў беларускай мове: Назоўнік. Ч. 1. Адзіночны лік” (1958) і стала першай у Беларусі жанчынай – доктарам філалагічных навук па мовазнаўстве. У гэтыя гады яна працавала разам з Яўгеніяй Рамановіч і Аленай Юрэвіч над “Бібліяграфічным указальнікам літаратуры па беларускаму мовазнаўству” (1960), куды ўвайшлі працы ад самых ранніх – з 1825 г. да апублікаваных у 1958 г. Новы бібліяграфічны даведнік “Беларускае мовазнаўства” (1967; у яго стварэнні прыняла ўдзел Алена Васілеўская) стаў пачаткам адпаведнай серыі кніг, апошняя з якіх выйшла ў 2004 г. і ахоплівае публікацыі 1986 – 1991 гг. Варта адзначыць, што ўказаныя ў гэтых даведніках часавыя межы не зусім дакладныя, паколькі тут прыводзяцца звесткі і аб некаторых працах па беларускай мове, створаных яшчэ да 1825 года. Так, напрыклад, падаецца вядомы артыкул К.Калайдовіча “О белорусском наречии”, апублікаваны ў Працах таварыства аматараў расійскай славеснасці пры імператарскім Маскоўскім універсітэце ў 1822 годзе. З другога боку, у даведнікі не трапілі дзве важныя публікацыі Самуіла Ліндэ -- “О статucie litewskim, ruskim jezykem i drukiem wydanym, wiadomość“, „О literaturze ruskiej“, надрукаваныя

ў Варшаве ў 1816 годзе. Дарэчы, рэдактар бібліяграфічнага ўказальніка 1967 года і аўтар уступнага артыкула да яго прафесар Л.Шакун гэтыя працы згадвае. Зрэшты, галоўнае не ў гэтым, бо навуковая грамадскасць Беларусі нарэшце атрымала грунтоўную працу, надзвычай патрэбную ўсім, хто так ці інакш меў справу з беларускай мовай. Гэтыя даведнікі з поўным правам можна лічыць зыходнай асновай фарміравання новай лінгвістычнай галіны – гісторыі беларускага мовазнаўства.

Неаспрэчныя заслугі М. Жыдовіч у падрыхтоўцы матэрыялаў для “Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы”, правядзенні дыялекталагічных экспедыцый са студэнтамі-філолагамі БДУ. Менавіта яна аб’яднала вакол сябе цэлы калектыў выкладчыкаў, аспірантаў і студэнтаў на кафедры беларускай мовы, які доўгі час даследаваў дыялектную лексіку цэнтральных раёнаў Беларусі і апублікаваў тры выпускі “Матэрыялаў для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак” (1970, 1974, 1977). Пазней вучні і калегі Марыі Андрэеўны падрыхтавалі першы том “Слоўніка гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі” (1990). На вялікі жаль, рукапіс другога тома гэтай унікальнай працы беззваротна страціўся ў выдавецкай сумяціцы 1990-х гадоў.

Заслужаны дзеяч навукі Беларусі Марыя Жыдовіч шмат зрабіла для падрыхтоўкі навуковых кадраў, яна была кіраўніком і кансультантам 24 дысертацый. Многія яе выхаванцы і сёння з удзячнасцю ўспамінаюць сваю Настаўніцу – строгага і патрабавальнага кіраўніка, спакойнага і добразычлівага выкладчыка і педагога.

* * *

19 кастрычніка 2006 года кафедра гісторыі беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ўрачыста адзначыла 100-годдзе з дня нараджэння М.А.Жыдовіч. Ганаровымі гасцямі і ўдзельнікамі юбілейных чытанняў сталі дачка Марыі Андрэеўны І. А. Каралёва, член-карэспандэнт НАН Беларусі прафесар А. І. Жураўскі, прафесар Н. В. Гаўрош, дацэнты Э.Д. Блінава, З.А.Зяневіч, Л.І.Сямешка, загадчыкі кафедраў Мазырскага

дзяржпедуніверсітэта імя І. П. Шамякіна і Брэсцкага дзяржуніверсітэта імя А.С. Пушкіна дацэнты А.В.Солахаў і М.М.Аляхновіч, выкладчыкі, аспіранты і студэнты філалагічнага факультэта. У выступленнях вучняў, калег і сяброў Марыі Андрэеўны неаднойчы згадваліся працы юбіляра, рабіліся спасылкі на асобныя палажэнні іх, якія па-ранейшаму застаюцца запатрабаванымі беларускай лінгвістыкай.

Падрыхтаваны зборнік прац навуковых чытанняў, прысвечаных 100-гадоваму юбілею М.А.Жыдовіч, -- удзячная памяць яе вучняў і калег, напамін пра цудоўнага педагога, аднаго з пачынальнікаў беларускага мовазнаўства.

Мікалай ПРЫГОДЗІЧ,

доктар філалагічных навук, прафесар,

загадчык кафедры гісторыі беларускай мовы

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.